

SODORTATVA

Kiközvetítettek egy üzembe — gyárnak azért mégsem nevezném ezt a létesítményt —, valahová a város túlsó végébe. Lakásomtól, a rabbinátustól jó messzire esett, majd egy óra villamoson, aztán még gyalog is vagy tíz perc.

De milyen tíz perc volt ez az első. Kezemben a várostérképpel, könnyen megtaláltam a nyílegyenes utcát, amelyet különben igen egyszerűen és elmésen Gyár utcának hívtak. Ez a Gyár utca két-két és fél kilométer hosszú lehetett, bár teljes hosszán soha nem jártam; tervezett utca, mert nyílegyenesen haladt. Nyugati irányba. Jobbra és balra hajszálnyira egyforma üzemek sorakoztak, füsttől diófafác színűek, téglakerítések járdára nyíló portásfülkékkel és dróthálós főbejárókkal, középuött gigantikus vasláncokkal összelakotolva. A kapuhálón végtelen kiterjedésű rendetlen udvarokba lehetett belátni, némelyiket keskeny ipari vasúti sínek szántották szeszélyes alakzatokat írva a főként bazalt-gránit kockákba.

Szerencsétlenségemre, nagyon korán volt még; a nyílegyenes kelet-nyugati irányú Gyár utca keleti végében, pontosan két szemközti üzem közé beállva, éppen emelkedőben volt a nap. Ahogy megpillantottam a különben tagadhatatlanul mindennapi jelenséget, a napot ezzel a diszlettel, ezzel a parádéval, amit annak idején még a legelszántabb szocialista-realista festő sem mert volna a vásznan művelni, olyan ijedség uralkodott el rajtam, amit egy különleges fata morgana látásakor érezhetnék, vagy akkor, mikor első ízben megpillantom az északi fényt, mondjuk, Alaszkában.

Minden simán ment: olyan üzembe kerültem, ahol vasaló és reszószinórokat öntöttek gumiból. Az én munkám vagy húsz társammal együtt az volt, hogy egy rettenetes méretű szabóollóval körbe kellett vágnom a gumiöntvény két szélét ott, ahol a forma mentén még forró állapotában a szürke anyag csipkésre kifolydogált. Nagyon jelentéktelen munkának látszott; a művezető jóindulatúan elmagyarázta, hogy redkívuul nagy figyelemre van szükség ehhez a munkához is, mert ha véletlenül belenyisszantunk a zsinórba, akár csak annyira is, hogy külső csorbulat keletkezik, már dobhatjuk is el az árut, a szigorú meón úgysem jutna át. Ezenkívuul teljesítménybérbe fizetnek. Hagytam, hadd beszélje jól ki magát, semmit nem akadémkoskodtam, nem kérdeztem, ezért nyilván nagyon jó benyomást tehettem rá. Búcsúzóul erősen megrázta a kezem, úgy éreztem, mintha szabóollók szorításába kerültem volna, aztán széles művezetőmosollyal eltűnt. Ahogy kitétte a lábát, a nők menten kacarászni kezdtek, míg arra gyanakodtam: inkább folytatják a belépésünkkor abbamaradt nevetgélést, semmint hogy akkor kezdték volna.

Jó három órával később kezdtem dolgozni a többieknél, dél felé mégis úgy éreztem: vagy itt pusztulok el menten, vagy pedig fölkelek, és egyetlen szó nélkül kísétálok, el a portásfülke előtt, mintha csak tévedésből kerültem volna ide. Csakhogy erre az érzésre már előre vártam, nem ért készületlenül: minden erőmmel munkásapámnak arra a már-már nem is emberi szigorára koncentráltam, ahogy megszabta önnön élet- és munkaritmusát hosszú évtizedeken át. Aztán, különös módon, eszembe jutott Benő barátom, mikor egyik osztálytársunkról azt hallottuk, hogy cipőgyári munkás lett.

— A barom! — üvöltötte Benő. — Ha ennek gőze lett volna, hogy mit jelent egy életen át, de legalább is húsz-harminc évig körülbelül ugyanazt a mozdulatot ismételtetni egészen az ájulásig, esetleg egy és ugyanazon a gépen, de vegyük, nem marad, csak tíz évig, napi nyolc-tíz órán át, vagy még addig sem, csak egyetlenegy évig, fél évig — ember, gondold meg, akár csak egyetlen napon át, egy egész istenadta napon, ugyanazt a mozdulatot ismételtetni, feltéve, hogy nem jön közbe munkabaleset, és már az első órában ott nem hagyja a fogát...

— Benőkém! — állítottam meg akkor. — Benőkém! Meglátásom szerint te sem jársz mezítláb.

— Igazad van — vágott vissza Benő. — De én ezért a cipősségért megszenvedek magamban, ha nem tudnád. Nem bánám és nagyon igazságosnak tartanám, ha az ilyen gyári készítmények árát a tíz-húszszorosára emelnék, és ezt az árkülönbözetet a munkásnak az utolsó fillérig ki is fizetnék, míg a mezőgazdasági és kisipari termékek...

— Hülye! A te helyedben én már háncs ágyékkötővel és mezítláb járnék, a háncsot mezőgazdasági termékek tekintve.

— Barom! — így Benő. — Kár veletek a szót vesztegetni.

— Kár. Egyébként a bányászokról mi a véleményed, mondjuk a vajúrokról, ott a mélyszíni fejtésnél, ahol a ducolást is maga végzi az ember? Ehhez nem lenne kedved?

Benő egyetlen szó válasz nélkül kifordult az ajtón, aztán hatalmas dörrenéssel bevágta maga után.

Felhangzott a délutáni sziréna. Véres-hólyagos ökleimet nadrágzsebembe süllyesztve, füttyörészve haladtam el a portásfülke előtt. Az utcán újabb csoda ért: a kelet-nyugati irányú Gyár utca nyugati végében, két gyár közé, az úttest fölé, beállt a nap.

*

Elég különös helyen aludtam, a főrabbinátusban. Az épület maga százévesnél is öregebb lehetett, zsinagógák stílusában épült; szobám a héber tanterem volt, bár a szoba birtokos személyragját nyugodtan el is hagyhatom. Ez a tanterem csak csütörtök délután kivételével volt az enyém, mikor kutya kötelességem volt szobán kívül tartózkodnom. Ezen a csütörtökön tanultak a gyerekek héberül. Lehettek legalább negyvenen. A számot abból következtettem, hogy a padok három sorban helyezkedtek el, minden sorban nyolc pad, párosával; csütörtök este pedig olyan tömegű szemetet találtam valamennyi pad alatt, hogy minden kétséget kizárt: zsúfolt volt az osztály.

Főrabbinátusbeli dolgaik közül a legszomorúbb azért a minden csütörtök reggeli csomagolásom volt. Mintha csak egy kedves albérletet számoltam volna fel, vagy betörő távozik úgy, hogy ottjárta után az utolsó nyomokat is gondosan eltüntetni maga után. Nekem is el kellett tüntetnem magánéletem nyomait, elsősorban is az összecukható vaságyat a Wehrmacht jelzésű pokrócokkal. Az ágy a csigalépcső folyosóra vándorolt, és úgy kellett festenie, mintha a ház egyelőre még megtűrt, de holnap már kidobott szemete lenne. Pár holmim, amire kinn még szükségem volt, például pizsama, fogkefe, a taneszközös szekrénybe vándorolt, amelyet kénytelen lettem kulcsra zárni, és a kulcsot magamhoz venni. Az elzárást az tette indokoltá, hogy otllakásom első csütörtök estéjén az asztalon ágaskodó kilencágú gyertyatartó mind a kilenc ágán, mint kis gesztenyevirág tornyocskák, az én rongyos, mosásra félretett négy és fél pár zoknim éktelenkedett, a gyereki bűnözés bizonyítékai. Én akkor ezt így fogtam fel. Így hát, amire magam is gondolhattam, hogy a héber nyelv és vallás oktatásánál szükség lehet, kiraktam a szekrényből a tábla mellett álló ládára, és birtokomba vettem a szekrényt.

Minden hónap első szerdáján, mikor is doktor Dayan főrabbi a hittársaknak tanácsadást adott, nekem kellett a kaput nyitogatnom s betessékelnem a hívőket a kis, talmudokkal és világi törvénykönyvekkel telezsúfolt irodába, ahol is az okulni vágyó felek türelmes megadással várták ki sorukat.

Végeredményben egy trópusi őserdőben sem rejtőzhettem volna el jobban, mint itt. De nem tartott sokáig ez az inkognitóm: egy első szerdai este, ahogy a rengeteg vaspánttal-retesszel ellátott, még az üldözés idejéről tanúskodó kaput kinyitottam, Fedorovics állt előttem.

Fedorovicsot látnom itt és ebben a helyzetemben ugyanolyan megdöbbenést jelentett számomra, mintha csak apám állt volna ott, örök elégedetlen, örökké, minden körülmények között szervezkedni, minden éghajlat alatt fegyelemmel tiltakozni vágyó apám, amikor felteszi az emlékezetes kérdést: »Mondd meg nekem őszintén, mi akarsz te lenni az életben?«

Láttam a meghökkenést Fedorovics arcán, de még idejében észbe kaphatott, úgyhogy a meghökkenés csodálkozásba simult. Egyszerre tegezni kezdett:

— Te itt vagy?

— Itt. A rabbit keresed?

— A rabbit.

— Gyere. Az a dolgom, hogy elvezesselek hozzá.

Fedorovics a kíváncsiság terhe alatt egészen kisfiús lett:

— Itt is laksz?

— Itt. Akarsz a szobámba jönni?

Bólintott.

Őszönösen magam elé engedtem. A színes csillagú ólomüveg barakásokon át beszűrődő félhomályban a hegedűjét vettem észre, ahogy maga mögött kezeit összekulcsolva, a hangszert a hátához szorítja. Tétova léptekkel menetelt előttem egészen a folyosószakaszt bezáró ajtóig, ott megfordult, és kérdőn pillantott rám. Innen már én mentem előtte; az újabb folyosó után ki az udvarra, ahol az előző

éjszakai esőtől locsogós sárba tovább tapostuk a hatalmas platán zizegve elrugaskodott kora őszi leveleit. Az udvaron átlós irányban haladva az ajtóm elé értünk; sarkig kitértam a vetemedett akácfa ajtót, és erőszakolt vidámsággal meghajoltam előtte.

— Parancsolj, Fedorovics elvtárs.

Fedorovics belépett a csigalépcsős folyosóra. Aztán a következő ajtót, szobám ajtaját tártam előtte sarkig:

— Parancsolj, Fedorovics elvtárs. Foglalj helyet, ahol csak óhajtasz. Ülhetsz a jó tanulók padjába, de beülhetsz a legutolsóba is. Látod, ülőhely az van.

Fedorovics mintha nem is hallotta volna, fellépett a dobogóra, és hegedűjét óvatosan az asztalra tette. Nem is tette, inkább helyezte. Aztán rám nézett:

— Téged Vajnáknak hívnak, igaz?

— Vajnáknak.

— Ül le, Vajna. Én fizikus vagyok; igaz, nem miattad jöttem ide, de úgy látom, neked nagyobb szükséged van most valakire, mint nekem a rabbi tanácsára.

Gondosan felhajtottam a két katonai pokrócot utcai ruhám alatt, és lekuporodtam az ágyam szélére.

Hosszan hallgattunk.

Fedorovicsot néztem, ahogy később a táblához lép, megragadja az agyonnyomorgatott krétacsonkot, és bizonytalanul rajzolni kezd. Nagy, gyerekes ákombákomokat rajzolt, gyönyörű absztrakt virágokat, házakat füstölgő kéménnyel. Döbbenet fedeztem fel, hogy tulajdonképpen én is ezeket rajzolom, néha a késő éjszakai órákban, mikor legjobban szeretnék üvöltöni, teljesen értelmetlenül, vad, jelentés nélküli szótagokat, ütemeket, mert levetközni, lefeküdni képtelen vagyok, de képtelen arra is, hogy kirohanjak az utcára, és az első részeg járókelőnek a fülébe ordítsam: nem is olyan rossz élni, csak hogy mi nem tudunk élni, és hogy az egymás közti távolság nem egyéb, mint az előfordulható legtragikusabb optikai csalódás...

— Beszélj már valamit, Vajna — mondta Fedorovics olyan hangon, mintha mély álomból ébredt volna. — Mondj akármit. Nagyon egyedül vagy?

— Nézd...

— Értelek. Ne is folytasd.

— Ha úgy vesszük, tulajdonképpen semmi bajom. Vannak pillanatok, amikor határozottan boldognak érzem magam. Igaz, nagyon ritkák ezek a pillanatok, Fedorovics. Egy ideig az emberiségfogalommal kínlódtam, aztán megszüntettem magamban, mint gyújtónevet. Nem létezhet egyetlen szó, ami ilyen különböző egyedeket egyesíthetne magában egyetlen fogalommá. Maradt az emberfogalom. Tudom, képmutatás lenne az egészet szeretni, az egyeddel meg, Fedorovics, mit sem tudna kezdeni. Gyakran érzem magam úgy, mintha fulladoznék a vízben, holott a part csak egy karnyújtásnyira van tőlem; csak egy egészen kicsi erőnlétre lenne szükségem ahhoz, hogy megmeneküljek. Ha pszichológust ajánlasz, jobb, ha hallgatsz.

— Szecessziós fejtorna ez, Vajna. Marhaság lenne azt mondanom, hogy keresd meg a helyedet a világban. Szerintem senkinek sincs itt elrendelt helye, neked sincs; ami van, csak az a törvény, hogy vala-

miképpen beleilleszkedj, akárhogy is. Lehet, nagyon hasonló számodra ez a két fogalom, azért is olyan nehéz köztük különbséget tenni. Pedig ha átgondolod, Vajna, rájössz, hogy a világ rendje semmivel sem különbözik az elektronok, protonok-neutronok rendjétől — csakhogy ezen a renden belül te is kerínghetsz, választásod szerint, de semmiképpen sem a megkeresett helyeden. Nem tudom, elég világosan fejztem-e ki magam, megértettél-e?

— Nem értelek, csak ÉRZEM, amit mondani akarsz.

— Aztán más, Vajna. Dolgoztál-e te például valaha is úgy, hogy tudtad: munkádnak értelemszerű, maradandó eredménye van?

— Erre nem tudnék válaszolni. Mert jöllehet, minden ösztönöm azt diktálja: a vasalózsínórok egyengetése nem az én dolgom. De akkor kié? Szentírás-e, hogy azé a másiké, aki majd a helyembe jön, ha elmegeyek innen? Vagy csak a kenyér viszi rá őt is, mint annyi sokunkat? Nem létezne ember, aki úgy érzi: rajta kívül senki más nem nyírálhatja jobban azokat a zsinórokat; megtalálta élete értelmét, az igazi feladatot? A hivatást, ami az abszolút gépésítés korában megszűnik hivatásnak lenni?

Fedorovics tekintete beleveszett a padlódeszka ujjnyi vastag repéseibe.

— És még valamit, Fedorovics. Lehet-e maradandó eredménynek nevezni azt, ha az a zsinór, mondjuk, nem csipkétlenül, hanem éppen csipkésen kerül a forgalomba? Válaszolj, Fedorovics, csak azt ne mondd, hogy minden relatív. Ha meg tudnám fogalmazni, ha mondatba tudnám önteni azt, hogy eddig néha tudatosan is, büntudattal is, miért csúszkáltam holtvágányokon, akkor azt mondanám, azért, mert úgy akartam objektív lenni, hogy a romantikát se szerettem volna elárulni.

— Vajna, ne beszélj így. Tudom, ez a teljes elbizonytalanodás, évtizedünk átka. Valaha ezt egészen egyszerűen anarchiának, nihilizmusnak nevezték.

— Gondolod? Így annyira leegyszerűsíténék a dolgokat, mintha már abban is kételkednénk, hogy anyáknak tekinthetjük-e az anyánkat, elvégre ugyanannyi erővel más is a világra hozhatott volna... Ha ezt akarod mondani, tévedsz. Ha akarod, én is megsebezhetlek téged. Ha már elbizonytalanodásról van szó... Mondd meg például te, te volt fiatal vöröskatona, neked tudnod kell, létezik-e az a haza, és milyen az a haza, és milyennek kell annak a hazának lennie, amelyért érdemes az életünket áldoznunk, amelyért érdemes »dalolva állni a kinszenvedést«? Hidd el, számomra ez függvénye az előbbinek, két olyan alapvető probléma, amely már-már megbénít.

— Ó, Vajna, ne bántsd az istent. Mindig minden érdemes; de ha ezekre a kérdéseidre nem találsz meg egyedül a választ, ne is várd mástól. De ha megkérhetlek, engedj ki a kapun, mert ilyenkor már egy rabbi is alszik. Ha megengeded, máskor is eljövök, jó?

— Látod, az én házam az én váram, Fedorovics... Csak még hegedülj nekem valamit, aztán eriggy.

Fedorovics engedelmesen az álla alá emelte hegedűjét, és akadozva kérdezte:

— Schönberget lehet?